

Advies over de afbakening van gebieden voor beheerovereenkomsten voor soortenrijk grasland

Adviesnummer:	<u>INBO.A.4156</u>
Auteur(s):	Myriam Dumortier, Peter Van Gossum, Kris Decler, Desiré Paelinckx, Jeroen Vanden Borre, Jan Van Uytvanck
Contact:	Lieve Vriens (lieve.vriens@inbo.be)
Kenmerk aanvraag:	e-mail van 5 maart 2021
Geadresseerden:	Vlaamse Landmaatschappij Dienst Beheerovereenkomsten T.a.v. Karolien Michiel Koning Albert II-laan 15 1210 Brussel Karolien.Michiel@vlm.be
Cc:	Agentschap Natuur en Bos Floris Verhaeghe (floris.verhaeghe@vlaanderen.be)

Dr. Maurice Hoffmann
Administrateur-generaal wnd.

Aanleiding

De Vlaamse Landmaatschappij (VLM) is bezig met de voorbereiding van het volgende Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling (2023-2027). Hierbij wordt ook de afbakening van beheergebieden onder de loep genomen. Beheerovereenkomsten voor de ontwikkeling van soortenrijk grasland waren alleen mogelijk in bepaalde, afgebakende gebieden. Beheerovereenkomsten voor de instandhouding van soortenrijk grasland werden over gans Vlaanderen aangeboden.

In de volgende programmaperiode wil de VLM de inzet van het instrument beheerovereenkomsten ruimtelijk nog sterker focussen door nog meer beheerovereenkomsten gericht in te zetten in afgebakende gebieden. Hiermee hoopt men het realiseren van de Vlaamse natuurdoelstellingen te ondersteunen.

Om deze beheerovereenkomsten naast de gebieden voor soortenbescherming gericht in te zetten, ziet de VLM twee mogelijkheden:

- het afbakenen van een beheergebied op basis van een aantal criteria die in gans Vlaanderen gelden en op basis waarvan via een GIS-oefening een afbakening kan gebeuren.
- het afbakenen van projectgebieden waarbinnen dergelijke overeenkomsten kunnen ingezet worden in functie van specifieke, gebiedsgericht gedefinieerde doelen.

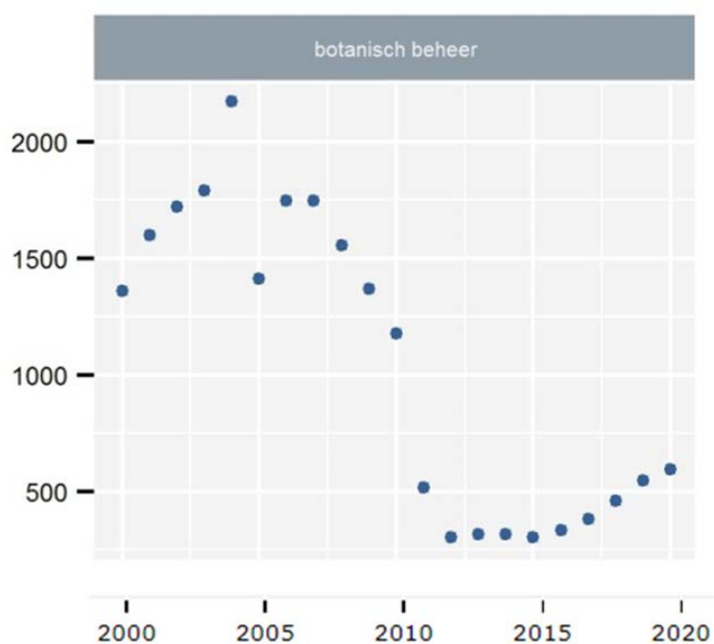
Vragen

1. Is het zinvol om een vrijwillig instrument zoals beheerovereenkomsten in Vlaanderen te hanteren voor het ontwikkelen en in stand houden van soortenrijke graslanden (in landbouwgebruik)?
2. Wanneer dit zinvol blijkt, is het dan mogelijk gebieden af te bakenen voor botanische doelen, zowel voor de ontwikkeling van soortenrijk grasland als voor de instandhouding ervan?
3. Welke werkwijze of welke criteria zouden dan gepast zijn om gebieden af te bakenen, zowel voor het ontwikkelen als het in stand houden van soortenrijk grasland? Denk bijvoorbeeld aan de beschermingsstatus van grasland (natuur- en/of landbouw-wetgeving), ruimtelijke bestemmingen, speciale beschermingszones of beleidsondersteunende kaarten zoals de BWK. Zijn er synergieën met andere Vlaamse beleidsinstrumenten?
4. Welke beleidsrelevante soortengroepen zijn het meest gebaat bij het in stand houden of de ontwikkeling van soortenrijk grasland in gebieden waar er landbouwactiviteiten zijn? Op basis van welke criteria kan binnen die soortengroepen eventueel gefocust worden?

Toelichting

1 Zinvol instrument?

Sinds 2000 kunnen landbouwers vijf jaar durende beheerovereenkomsten sluiten met de Vlaamse overheid. Figuur 1 toont de oppervlakte aan beheerovereenkomsten botanisch beheer van 2000 tot 2020. Deze beheerovereenkomsten haalden tussen 2000 en 2007 een oppervlakte die tussen de 1500 en de 2000 ha lag. Tussen 2007 en 2010 was er een terugval, hetgeen wellicht in verband staat met veranderde voorwaarden in de overeenkomst. Tussen 2012 en 2015 was er maar 200 ha aan beheerovereenkomsten botanisch beheer. Sinds 2015 is er weer een gestage toename. In 2020 ging het om 595 ha: 297 ha ontwikkeling soortenrijk grasland en 298 ha instandhouding soortenrijk grasland.

Figuur 1. Oppervlakte beheerovereenkomsten botanisch beheer (ha) (bron: Natuurindicatoren¹)

Hoe verhoudt die oppervlakte zich tot de totale oppervlakte soortenrijk grasland? Volgens het Natuurrapport 2020 (Van Gossum & Dumortier, 2020) omvatten soortenrijke permanente cultuurgraslanden in 2010 een oppervlakte van 43.175 tot 56.630 hectare. In 2020 was deze oppervlakte beperkt afgenomen tot 42.049 tot 56.278 hectare. De oppervlakte beheerovereenkomsten voor de instandhouding van soortenrijke graslanden bestrijkt dus 0,6% van de oppervlakte soortenrijke graslanden.

Hoe verhoudt die oppervlakte zich tot de oppervlakte van de zes graslandhabitats van Europees belang? Die laatste bedragen in Vlaanderen in totaal nog ca. 2.630 ha (Vanden Borre *et al.*, 2019). Alle graslandhabitats van Europees belang verkeren in een zeer ongunstige staat van instandhouding. Deze graslanden zijn doorgaans niet of maar zeer beperkt in landbouwgebruik, behalve een gedeelte van de glanshaver- en grote vossenstaartgraslanden (habitat 6510). Volgens een ruwe schatting is er 582 ha glanshaver- en grote vossenstaartgrasland in landbouwgebruik². De oppervlakte beheerovereenkomsten voor de instandhouding van soortenrijke graslanden is dus half zo groot als de oppervlakte

¹ <https://www.vlaanderen.be/inbo/indicatoren/oppervlakte-beheerovereenkomsten-met-natuurdoelen>

² schatting op basis van BWK-Habitatkaart (hablegende = hab), gebruikspcelenkaart (graslandcodes) en percelen natuurbeheer (om te komen tot diegene zonder natuurbeheer)

glanshaver- en grote vossenstaartgrasland in landbouwgebruik. Dit impliceert echter niet dat de helft van de glanshaver- en grote vossenstaartgraslanden in landbouwgebruik onder beheerovereenkomst vallen.

Hoe zinvol zijn de beheerovereenkomsten botanisch beheer? Om dit voor Vlaanderen te kunnen beoordelen is een beleidsevaluatie nodig. Er zijn twee beleidsinstrumenten beschikbaar die de ontwikkeling en instandhouding van soortenrijke graslanden ondersteunen. Er wordt best een vergelijking gemaakt tussen deze instrumenten:

- beheerovereenkomsten botanisch beheer
- natuurbeheerplannen (voorheen beheerplannen voor erkende en aangewezen natuurreservaten).

Voor de evaluatie van de maatregelen zijn volgende criteria van belang:

- De duurzaamheid van de maatregelen: beheerovereenkomsten gelden maar voor 5 jaar. Natuurbeheerplannen (en ook de vroegere beheerplannen voor natuurreservaten) hebben het voordeel dat ze voor een langere termijn gelden. Natuurbeheerplannen type 1, 2 en 3 gelden voor 24 jaar (vroegere beheerplannen golden voor 27 jaar). Natuurbeheerplannen type 4 bevatten een erfdiensbaarheid en gelden voor altijd. Deze continuïteit is belangrijk. De vraag is of er ook kansen zijn om beheerovereenkomsten voor langere termijnen te sluiten?
- De mate waarin maatwerk kan worden geleverd in functie van de ontwikkeling en instandhouding van soortenrijke graslanden. Het gaat hierbij niet alleen om de botanische samenstelling, maar bijvoorbeeld ook om de fauna en de hydrologie. Bij natuurbeheerplannen maken de maatregelen deel uit van een ruimer maatregelenpakket in functie van duidelijk vastgelegde natuurstreefdoelen, terwijl bij beheerovereenkomsten de maatregelen vooraf vastgelegd zijn in functie van de botanische waarde. De vraag is of er ook kansen zijn om beheerovereenkomsten deel te laten uitmaken van een ruimer en gericht maatregelenpakket.

Voor de evaluatie van hun kosteneffectiviteit stellen zich volgende vragen:

- Welke oppervlakten soortenrijk grasland werden de voorbije decennia met de ondersteuning van beide instrumenten ontwikkeld en in stand gehouden?
- Hoeveel middelen werden hiervoor ingezet?
- Wat is het resultaat van die inspanningen? Hierbij moet ook de continuïteit worden bekeken. Op hoeveel oppervlakte soortenrijke graslanden werd de ondersteuning na beëindiging van de termijn niet verlengd en wat is de reden daarvoor en het resultaat daarvan?

Om deze oefening uit te voeren is een samenwerking nodig tussen het INBO, de VLM en het Agentschap Natuur & Bos (ANB). De drie organisaties beschikken over databanken die hiervoor nodig zijn. Deze gegevens worden best aangevuld met bevragingen bij landbouwers en andere betrokkenen over hun ervaringen.

2 Afbakening en criteria

2.1 Beheergebied voor de ontwikkeling van soortenrijk grasland

Om de beheerovereenkomsten voor de ontwikkeling van soortenrijk grasland beter te focussen heeft het INBO in 2014 beheergebieden afgebakend:

- INBO.R.2014.3314966 - Afbakening van kansrijke gebieden voor beheerovereenkomsten Botanisch Beheer - pakket 'ontwikkeling soortenrijk grasland' in Vlaanderen (Van Uytvanck *et al.* 2014)

Dit rapport reikt een afbakening aan die kan gebruikt worden om op een zinvolle manier beheerovereenkomsten botanisch beheer (pakket 'ontwikkeling soortenrijk grasland') af te sluiten. De afbakening is gebaseerd op ecologische potenties en lopende beleidsprocessen. Een afgebakend gebied heeft hoge ecologische (biotische en abiotische) potenties voor soortenrijk grasland, is relatief groot en heeft daarbij een hoog percentage grasland. De afbakening bevat dus gebieden, waarbinnen na controle op het terrein door de VLM-bedrijfsplanners op perceelsniveau een oordeel kan gevormd worden en een beheerovereenkomst 'ontwikkeling soortenrijk grasland' kan worden afgesloten. Deze beheergebieden maken ondertussen deel uit van een Ministerieel besluit dat uitvoering geeft aan het sluiten van beheerovereenkomsten.

In 2017 stelde de VLM aanvullingen bij deze beheergebieden voor. De voorgestelde uitbreidingen zijn door het INBO geëvalueerd:

- INBO.A.3546 - Advies over de afbakening van de gebieden voor beheerovereenkomsten 'Botanisch beheer - pakket ontwikkeling soortenrijk grasland' (Van Uytvanck, 2017).

Het is mogelijk de afbakening van bovenstaande adviezen te updaten. Van de meeste gebruikte basislagen zijn ondertussen recentere versies beschikbaar.

De VLM wil het beheergebied evenwel sterker focussen op natuurdoelen. De huidige beheerovereenkomsten voor de ontwikkeling van soortenrijk grasland liggen immers zeer dun verspreid (297 ha in bijna 67.869 ha beheergebied³). Om te kunnen sturen zou het beheergebied dus veel kleiner moeten zijn.

De vraag is of het werken met beheergebieden hier wel de aangewezen benadering is. In plaats daarvan zouden de beheerovereenkomsten voor de ontwikkeling van soortenrijk grasland gericht kunnen worden ingezet in functie van specifieke lokale natuurdoelen, zoals dat voor de soortenbeschermingsprogramma's gebeurt. De specifieke instandhoudingsdoelen voor glanshaver- en grote vossenstaartgraslanden behoren tot de mogelijkheden, alsook specifieke instandhoudingsdoelen van aan grasland gebonden soorten waarvoor (nog) geen soortenbeschermingsprogramma bestaat. Hierbij wordt best gebruik gemaakt van het werk van het ANB inzake verkenning en prioritering van te ontwikkelen graslandhabitats buiten Speciale Beschermingszones. We verwijzen in dit verband naar advies INBO.A.4098 (Paelinckx & Vanden Borre, 2021).

Een andere optie om de ontwikkeling van soortenrijk grasland gericht te financieren is om deze te beperken tot ruimtelijke bestemmingen waar via het natuurbeleid een wettelijke bescherming geldt (verbod of vergunningsplicht op vegetatiewijziging volgens BVR 1998⁴). Op die manier wordt vermeden dat de inspanningen achteraf weer vernietigd worden.

2.2 Beheergebied voor de instandhouding van soortenrijk grasland

Een afbakening voor de instandhouding van soortenrijk grasland kwam al aan bod in een INBO-rapport van 2015:

- INBO.R.2015.7872503 - Afbakening van prioritaire gebieden voor het sluiten van natuurgerichte beheerovereenkomsten (Van Uytvanck *et al.* 2015).

Deze analyse leverde een selectie van gebieden in Vlaanderen waar het gericht inzetten van natuurgerichte beheerovereenkomsten in verband met instandhouding

³ Schatting op basis van de dataset 'Beheergebieden ontwikkelingsbeheer soortenrijk grasland, toestand 7/2/2018' (Geopunt), zoals vastgelegd bij Ministerieel besluit tot het verlenen van subsidies voor beheerovereenkomsten met toepassing van Verordening (EU) nr. 1305/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 inzake steun voor plattelandsontwikkeling uit het Europees Landbouwfonds voor plattelandsontwikkeling.

⁴ Besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van nadere regels ter uitvoering van het decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu (B.S. 10/09/1998)

soortenrijk grasland, erosiebestrijding en –preventie, onderhoud van verschillende typen kleine landschapselementen en de aanleg van verschillende strookvormige vegetaties (als buffer, bloemenstrook, faunamaatregel) het meeste resultaat kan opleveren.

Bestaande soortenrijke graslanden, zeker graslandhabitats van Europees belang en regionaal belangrijke biotopen, moeten prioritair bewaard blijven, ook buiten Speciale Beschermingszones. Het belang van oude graslanden voor natuurbehoud ligt onder meer in hun enorme soortenrijkdom (planten, dieren en zwammen), functionele diversiteit (voedsel-, broed-, overwinteringsgebied, regelen van nutriëntenbeschikbaarheid, ...) en het leveren van ecosysteemdiensten (koolstofopslag, vermijden van schade aan intensieve teelten door ganzenbegrazing, bestuiving van landbouwgewassen, waterberging) (zie Van Uytvanck & Decler, 2019). De instandhouding en uitbreiding van de graslandhabitats van Europees belang is nodig om een gunstige staat van instandhouding te kunnen bereiken. Ook regionaal belangrijke biotopen zijn van belang voor bepaalde soorten. Dit is soms geëxpliciteerd in specifieke instandhoudingsdoelen, of in actiegebieden voor soortenbeschermingsprogramma's. Maar wellicht even vaak is dit niet geëxpliciteerd in beleidsdocumenten.

Beheerovereenkomsten voor de instandhouding van soortenrijk grasland zijn momenteel niet beperkt tot specifieke beheergebieden, aangezien de instandhouding van al die graslanden belangrijk is. Ook hier zijn de beheerovereenkomsten evenwel dun verspreid (298 hectare beheerovereenkomsten voor instandhouding soortenrijk grasland versus 42.049 tot 56.278 hectare soortenrijk grasland⁵).

De vraag stelt zich of hier de wettelijke bescherming via het natuurbeleid (verbod of vergunningsplicht op vegetatiewijziging volgens BVR 1998⁶) een basis kan vormen voor een vernauwing van het beheergebied. Zo ja, welke graslanden verdienen dan prioriteit voor beheerovereenkomsten? De reeds beschermde of de niet beschermde graslanden?

- Argumenten voor het prioriteren van via het natuurbeleid beschermde soortenrijke graslanden:
 - Er is minder risico dat het grasland na afloop van de beheerovereenkomst wordt vernietigd.
 - Het kan als tegemoetkoming worden beschouwd voor de beperking die de landbouwer opgelegd krijgt (hij kreeg die beperking juist omdat hij, in tegenstelling tot anderen, voorheen het grasland niet vernietigde).
 - Het zal de weerstand tegen de wettelijke bescherming van grasland verminderen. Eenmaal beschermd komen ze immers in aanmerking voor een beheervergoeding.
- Argumenten voor het prioriteren van soortenrijke graslanden die niet via het natuurbeleid beschermd zijn:
 - De instandhouding van wettelijk beschermd graslanden is in principe verworven, waardoor beheerovereenkomsten beter worden ingezet voor de instandhouding van de overige graslanden.
 - Het kan de kansen op de instandhouding van de overige graslanden vergroten.

Omdat het behoud van al deze graslanden zo cruciaal is, lijkt het ons niet aangewezen om het beheergebied in functie van de bescherming te vernauwen. Het zou een verkeerd signaal geven, alsof sommige soortenrijke graslanden minder prioritair te beschermen zijn dan andere.

⁵ Voor zover deze schatting overeenkomt met de soortenrijke graslanden fase 3, 4 en 5

⁶ Besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van nadere regels ter uitvoering van het decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu (B.S. 10/09/1998)

2.3 Beheer op maat

Het zou zinvol zijn als landbouwers samen met bedrijfsplanners gezamenlijke doelgerichte plannen zouden ontwikkelen, in functie van specifieke lokale natuurdoelen naar analogie met de natuurbeheerplannen (type 1-4). Ook al zouden er maar enkele dergelijke projecten zijn, ze zouden een mooie voorbeeldfunctie kunnen hebben. Er kan zelfs met projectoproepen worden gewerkt, waarbij de beste voorstellen geselecteerd worden (indien de Europese regelgeving dit toelaat).

In dergelijke plannen kunnen voor clusters van graslanden de instandhouding en de ontwikkeling van soortenrijke graslanden worden gecombineerd. De beheerovereenkomsten zouden voorschriften en vergoedingen kunnen bevatten in functie van deze doelstellingen. Dit zou meer flexibiliteit en maatwerk toelaten dan in de huidige beheerovereenkomsten.

Inzake beheer zouden maai- en/of graasregime beter kunnen worden afgestemd op productieniveaus, doelsoorten en hun tijdstip van zaadzetting. De beheerovereenkomst kan ook aandacht besteden aan welke machines en/of soort/ras van grazers worden ingezet. Daarbij wordt niet alleen op doelsoorten, maar bijvoorbeeld ook op de toestand van de bodem gelet. Ook technieken als fosfaatuitmijning kunnen worden ingezet.

In deze plannen kunnen beheerovereenkomsten botanisch beheer naargelang de noden gecombineerd worden met andere beheerovereenkomsten (bv. kleine landschapselementen) of met andere maatregelen, bv. inzake waterbeheer. Ze zouden zelfs kunnen worden ingezet in het kader van de Programmatorische Aanpak Stikstof. Bedrijfsplanners zouden de landbouwers proactief kunnen benaderen om mee te werken in functie van de vooropgestelde doelen. Het zou zelfs nog beter zijn indien ook andere partijen betrokken worden, bv. natuurverenigingen, waterbeheerders, regionale landschappen, lokale overheden. Daarbij zouden beheerovereenkomsten, coregelingen en niet-productieve investeringen (bv. inzake waterbeheer) complementair kunnen worden ingezet.

De huidige vergoedingen voor het beheer van soortenrijke graslanden via beheerovereenkomsten en via natuurbeheerplannen zijn onvoldoende op elkaar afgestemd (Tabel 1). Voor natuurbeheerplannen is er veel meer differentiatie in functie van het graslandtype. De vergoedingen voor natuurbeheerders zijn doorgaans lager dan de vergoedingen voor landbouwers. Zo ontvangt de natuurbeheerder voor het beheer van een soortenrijk permanent cultuurgrasland (hp*) 129 euro/ha/jaar, terwijl een landbouwer daar 881 euro/ha/jaar voor ontvangt.

Het zou correcter zijn mochten vergoedingen voor beheerovereenkomsten oplopen bij elke opeenvolgende beheerovereenkomst, tot wanneer na vier cycli de vergoeding van natuurbeheerplannen wordt bereikt. Vanaf dan zouden de vergoedingen dezelfde kunnen zijn. Een verlaging van de vergoedingen voor landbouwers dreigt echter als resultaat te hebben dat de interesse in de overeenkomst wegvalt. Het is belangrijk om ook voldoende aandacht te besteden aan de landbouwkundige voordelen van soortenrijke graslanden. Een soortenrijk dieet zou tot een betere kwaliteit van vlees en zuivel leiden (Provenza *et al.* 2019).

Tabel 1: Huidige vergoedingen in het kader van natuurbeheerplannen en van beheerovereenkomsten

Graslandtype	Vergoeding (euro/ha/jaar)
Natuurbeheerplannen	
6120 (*)	656 (PAS-relevantie: 738)
6210 (*)	1118 (PAS-relevantie: 1258)
6230 (*)	1013 (PAS-relevantie: 1139)
6410 (*)	2342 (PAS-relevantie: 2635)
6430 (*)	675 (PAS-relevantie: 759)
6510 (*)	1124 (PAS-relevantie: 1264)
rbbhc (*)	1766
rbbhf (*)	748
rbbzil (*)	265
rbbkam (*)	304
ha/hv (**)	496
hj (**)	312
hp*/hpr*/hr (**)	129
hu (**)	1124
Beheerovereenkomsten	
Ontwikkeling (type 1 & 2)	881
Instandhouding (type 3, 4 & 5)	1174

(*) Codes voor habitats en regionaal belangrijke biotopen: zie

<https://www.natura2000.vlaanderen.be/habitattypes>

(**) BWK-karteringseenheden: zie <https://www.vlaanderen.be/inbo/de-biologische-waarderingskaart/bwk-karteringseenheden/>

3 Indicatorsoorten

Voor een overzicht van indicatorsoorten voor soortenrijke graslanden verwijzen we naar De Bruyn *et al.* 2019 (INBO.A.3797 - Advies over indicatorsoorten voor beheerovereenkomsten). Bijlage 1 van dit advies bevat enerzijds een overzicht van indicatorplantensoorten voor mesofiel grasland, valleigrasland, zilt grasland, vochtig schraalgrasland, zuur grasland en kalkhoudend grasland, en anderzijds een overzicht van indicatordiersoorten voor open grasland.

4 Monitoring en evaluatie

In het kader van de zesjaarlijkse rapportering aan Europa wordt de kwaliteit van de habitats en soorten van Europees belang opgevolgd. Dit gebeurt in vooraf vastgelegde meetnetten en via standaard veldprotocols. De volgende Europese rapportering in 2025 zal de verdere ontwikkeling van de graslandhabitats van Europees belang laten zien. Ook de monitoring in het kader van soortenbeschermingsprogramma's zal de ontwikkeling van deze soorten laten zien. De beheerovereenkomsten zijn evenwel maar één van de factoren die bijdragen aan deze ontwikkelingen.

De effectiviteit van de beheerovereenkomsten voor botanisch beheer wordt best ook op lokaal niveau opgevolgd. Dit kan gebeuren aan de hand van indicatoren op maat van de lokale situatie. Er kan bv. gewerkt worden met indicatormandjes, zoals door het INBO voorbereid worden voor de evaluatie van terreinen in natuurbeheer⁷. Deze indicatoren kunnen worden opgenomen in het hierboven genoemd plan. Eventueel kan aan het behalen van bepaalde doelen een bonus worden gekoppeld.

Conclusies

1. De oppervlakte beheerovereenkomst botanisch beheer is beperkt in vergelijking met de totale oppervlakte aan soortenrijk grasland. Of vrijwillige beheerovereenkomsten in Vlaanderen zinvol zijn voor het ontwikkelen en in stand houden van soortenrijke graslanden in landbouwgebruik, moet beoordeeld worden via een beleidsevaluatie. Dit is evenwel niet mogelijk binnen het tijdsbestek van een advies.
2. Voor de **ontwikkeling van soortenrijk grasland** heeft het INBO reeds beheergebieden afgebakend. Deze kunnen worden geactualiseerd, maar dit lijkt ons niet langer de aangewezen benadering. Om beter te focussen op natuurdoelen, zou kunnen worden afgestapt van beheergebieden en zouden deze beheerovereenkomsten kunnen worden ingezet in functie van specifieke lokale doelen, zoals dit in het kader van soortenbeschermingsprogramma's gebeurt. De ontwikkeling van soortenrijk grasland zou kunnen worden beperkt tot percelen waarop ze via het natuurbeleid wettelijke bescherming genieten.

Voor de **instandhouding van soortenrijk grasland** stellen we geen beheergebied voor omdat alle bestaande soortenrijke graslanden bescherming verdienen.

3. Het zou zinvol zijn als landbouwers samen met bedrijfsplanners gezamenlijke en doelgerichte plannen zouden ontwikkelen, zowel voor de ontwikkeling als voor de instandhouding van soortenrijke graslanden, in functie van specifieke lokale doelen. Ook vernattingsprojecten kunnen daar deel van uitmaken. Er zou zelfs met open projectoproepen kunnen worden gewerkt. Dit zou meer flexibiliteit en maatwerk toelaten dan in de huidige beheerovereenkomsten.
4. Er is al een overzicht van indicatorsoorten beschikbaar (zie De Bruyn *et al.* 2019).
5. We stellen voor om de effectiviteit van de beheerovereenkomsten (en andere instrumenten) op lokaal niveau en participatief op te volgen, in functie van lokale doelen. Eventueel kan aan het behalen van bepaalde doelen een bonus worden gekoppeld.

⁷ Protocol in voorbereiding: <https://inbo.github.io/beheermonitoring/>

Referenties

- De Bruyn L., Belpaire C., De Knijf G., Gyselings R., Lommelen E., Maes D., Packet J., Speybroeck J., Thomaes A., Van Den Berge K., Vanden Borre J., Van Landuyt W., Vermeersch G. & Vriens L. (2019). Advies over indicatorsoorten voor beheerovereenkomsten. Adviezen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO.A.3797). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Paelinckx D. & Vanden Borre J. (2021). Advies betreffende een selectie van zones 'buiten de S-IHD besluiten' nodig voor het realiseren van de regionaal gunstige toestand van graslandhabitats. Adviezen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO.A.4098). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Provenza F.D., Kronberg S.L. & Gregorini P. (2019). Is Grassfed Meat and Dairy Better for Human and Environmental Health? *Front. Nutr.*, Vol.6, 19 March 2019 [DOI: doi.org/10.3389/fnut.2019.00026](https://doi.org/10.3389/fnut.2019.00026)
- Vanden Borre J., Raman M., Oosterlynck P., De Saeger S., Erens R., Jacobs I. & Paelinckx D. (2019). Hfdst. 8: Graslandhabitattypen (6120, 62XX, 64XX en 6510). In: Paelinckx D., De Saeger S., Oosterlynck P., Vanden Borre J., Westra T., Denys L., Leyssen A., Provoost S., Thomaes A., Vandevoorde B. & Spanhove T. (2019). Regionale staat van instandhouding voor de habitattypen van de Habitatrichtlijn. Rapportageperiode 2013 - 2018. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2019 (13). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel. DOI: doi.org/10.21436/inbor.16122667
- Van Gossum P. & Dumortier M. (2020). Agro-ecosystemen. In: Schneiders A. et al. (red.). *Natuurrapport 2020: feiten en cijfers voor een nieuw biodiversiteitsbeleid*. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2020 (2). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Van Uytvanck J., Esprit M., Van Landuyt W., De Blust G. & Michiel K. (2014). Afbakening van kansrijke gebieden voor beheerovereenkomsten Botanisch Beheer - pakket 'ontwikkeling soortenrijk grasland' in Vlaanderen. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2014 (rapportnr. INBO.R.2014.3314966). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Van Uytvanck J., Esprit M. & De Blust G. (2015). Afbakening van prioritaire gebieden voor het sluiten van natuurgerichte beheerovereenkomsten. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2015 (rapportnr. 7872503). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Van Uytvanck J. (2017). Advies over de afbakening van de gebieden voor beheerovereenkomsten 'Botanisch beheer -pakket ontwikkeling soortenrijk grasland'. Adviezen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO.A.3546). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Van Uytvanck J. & Declerck K. (2019). Advies betreffende de impact van het verbod op het scheuren van 'permanent grasland' in het Vlaams Ecologisch Netwerk en het ecologisch belang van 'oud grasland'. Adviezen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO.A.3595). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.